XXI ASRDA UMUMIY O‘RTA TA'LIM MAKTAB O‘QITUVCHISINING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Boymuradova Dilnoza Kenjayevna
NDU, Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi, 2-bosqich magistranti

Qabul qilindi: 14.01.2026
Ko‘rib chiqildi: 15.01.2026
Tasdiqlandi: 16.01.2026

Kalit so‘zlar:
umumiy o‘rta ta’lim, o‘qituvchi, pedagogik-psixologik xususiyatlar, kommunikativ salohiyat, innovatsion kompetensiyalar, XXI asr pedagogikasi.

Annotatsiya. Mazkur tezisda XXI asr sharoitida umumiy o‘rta ta'lim maktab o‘qituvchisining pedagogik va psixologik xususiyatlari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va pedagogik kompetensiyalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida o‘qituvchining kommunikativ, motivatsion, innovatsion va emosional-intellektual salohiyatlari o‘rganildi. Shu bilan birga, XXI asr talablari, raqamli texnologiyalar va pedagogik metodlarni qo‘llash qobiliyati ham tadqiq etildi. Olingan natijalar maktab pedagogikasini rivojlantirish, o‘qituvchi tayyorlash va professional kompetensiyalarni shakllantirishga amaliy tavsiyalar beradi.

Kirish. XXI asr ta’lim tizimi globalizatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur’atda rivojlanishi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar bilan ajralib turadi. Shu sharoitda umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchisining roli faqat bilim uzatish bilan cheklanmay, u pedagogik-psixologik salohiyatga ega, innovatsion va moslashuvchan shaxs sifatida faoliyat yuritishi talab etiladi. XXI asr o‘qituvchisi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqishi, o‘quv jarayonini interaktiv va motivatsion usullarda tashkil qilishi, shuningdek, raqamli va innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanishi shart.

Pedagogik-psixologik xususiyatlar o‘qituvchining o‘quvchilarga munosabati, motivatsiyasi, kommunikativ va ijtimoiy ko‘nikmalari, stressga chidamliligi, emosional-intellektual salohiyati bilan chambarchas bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchining pedagogik-psixologik kompetensiyalari yuqori bo‘lgan hollarda o‘quvchilarning akademik natijalari, ijtimoiy ko‘nikmalari va shaxsiy rivojlanish ko‘rsatkichlari sezilarli darajada yaxshilanadi (Darling-Hammond et al., 2017; Rahmonova, 2019). Shuningdek, XXI asr o‘qituvchisining innovatsion yondashuvga ega bo‘lishi, ta’lim jarayonini raqamli platformalar va interaktiv metodlar orqali boyitishi muhim ahamiyat kasb

etadi. OECD (2019) ma'lumotlariga ko'ra, zamonaviy ta'lim tizimida raqamli kompetensiyalarga ega o'qituvchilar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, kreativlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'ladi.

O'zbekiston sharoitida ham umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qituvchining pedagogik-psixologik xususiyatlari, shaxsiy rivojlanishi va malaka oshirish jarayoni ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Mahalliy tadqiqotlar (Xolmurodov, 2020; Karimova, 2021) o'qituvchining motivatsion va kommunikativ salohiyati, innovatsion pedagogik yondashuvlar va pedagogik barqarorligi uning professional samaradorligini belgilashda muhimligini ko'rsatadi. Mazkur ilmiy tadqiqotning maqsadi – XXI asrda umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchisining pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularning pedagogik jarayon va o'quvchilarning akademik-ixtisoslashgan ko'rsatkichlariga ta'sirini baholashdan iborat. Tadqiqot natijalari pedagogik salohiyatni oshirish, o'qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish tizimini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. XXI asr ta'lim tizimida o'qituvchining roli jiddiy o'zgarishga uchragan. Agar ilgari o'qituvchi faqat bilim uzatish funksiyasini bajaruvchi sifatida ko'rilgan bo'lsa, bugungi kunda u pedagogik-psixologik, kommunikativ va innovatsion kompetensiyalarga ega bo'lgan shaxs sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli, o'qituvchining shaxsiy va professional salohiyatini o'rganish masalasi pedagogika fanining asosiy tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylandi.

O'zbekiston olimlari XXI asr o'qituvchisining pedagogik-psixologik xususiyatlarini turli nuqtai nazardan o'rganishgan. Rahmonova (2019) o'qituvchining motivatsion, kommunikativ va innovatsion kompetensiyalarini baholagan. U tadqiqotida XXI asr o'qituvchisining shaxsiy rivojlanishi va professional barqarorligi pedagogik samaradorlikka bevosita ta'sir qilishi qayd etilgan. Xolmurodov (2020) pedagogik psixologik salohiyat va o'qituvchining stressga chidamliligi masalalarini o'rganib, bu xususiyatlar o'quvchilarning akademik va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Karimova (2021) innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash qobiliyati va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha tahlillar olib borgan. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, XXI asr o'qituvchisi interaktiv metodlardan samarali foydalanish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash va kreativlik ko'nikmalarini rivojlantira oladi. Mahalliy tadqiqotlar shuningdek, doimiy malaka oshirish tizimi va professional rivojlanishning pedagogik barqarorlikni ta'minlashda muhim ekanligini qayd etadi.

Xorijiy tadqiqotlar XXI asr o'qituvchisi uchun pedagogik va psixologik kompetensiyalarni aniqlashda keng qamrovli yondashuvni taklif qiladi. Darling-Hammond et al. (2017) o'qituvchilarning professional rivojlanish va pedagogik kompetensiyalarini baholash bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Ularning natijalariga ko'ra, yuqori pedagogik kompetensiyaga ega o'qituvchilar

o‘quvchilarning akademik natijalarini sezilarli darajada oshiradi. OECD (2019) hisobotida XXI asr o‘qituvchisi raqamli va ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish orqali individual o‘quvchi xususiyatlariga moslashuvchan ta’limni ta’minlay olishi qayd etilgan. Shu bilan birga, o‘qituvchining pedagogik-psixologik xususiyatlari va innovatsion yondashuvlari o‘quvchilarning muammolarni hal qilish, kreativ fikrlash va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Hattie (2012) pedagogik samaradorlikni oshirishda o‘qituvchining motivatsion va ijtimoiy salohiyati, shuningdek, o‘quvchilar bilan kommunikatsiya qobiliyati muhimligini ta’kidlaydi. Xorijiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, XXI asr o‘qituvchisi innovatsion pedagogik metodlar, raqamli texnologiyalar va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning individual va akademik rivojlanishini maksimal darajada ta’minlashi mumkin.

Adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, XXI asr o‘qituvchisi quyidagi pedagogik-psixologik xususiyatlarga ega bo‘lishi zarur:

- Kompetensiyalar va bilim: zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tushunish va qo‘llash, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish.
- Motivatsion salohiyat: o‘quvchilarni o‘qishga rag‘batlantirish, ularning shaxsiy rivojlanishiga hissa qo‘shish.
- Kommunikativ qobiliyat: o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qilish.
- Innovatsion va raqamli kompetensiyalar: interaktiv metodlar, raqamli platformalar va pedagogik startaplarni qo‘llash.
- Emotsional-intellektual barqarorlik: stressga chidamlilik, ijobiy psixologik muhit yaratish, o‘quvchilar bilan empatiya asosida ishlash.

Shuningdek, adabiyotlar doimiy professional rivojlanish va malaka oshirishning pedagogik samaradorlikka ta’sirini ham ta’kidlaydi.

Tadqiqot natijalari va muhokamasi. Tadqiqot natijalari XXI asr umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchilarining pedagogik-psixologik xususiyatlari va ularning ta’lim jarayoniga ta’sirini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda mahalliy maktab o‘qituvchilari va xorijiy ilmiy tadqiqotlar natijalari solishtirildi.

Pedagogik kompetensiyalar. So‘rovnoma va intervyular natijasida o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyalari quyidagicha aniqlangan: 82% o‘qituvchilar zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tushunadi va qo‘llaydi. 76% o‘qituvchilar individual o‘quvchi xususiyatlarini hisobga olgan holda darslarni rejalashtiradi. 68% o‘qituvchilar o‘quv jarayonida interaktiv metodlardan faol foydalanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, pedagogik kompetensiyalar yuqori bo‘lgan o‘qituvchilar o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarish, mustaqil fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali bo‘ladi. Bu natija Darling-Hammond va OECD (2017, 2019) tadqiqotlari bilan mos keladi.

Pedagogik-psixologik va motivatsion xususiyatlar. 74% o‘qituvchilar o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda dars

o‘tadi. 70% o‘qituvchilar o‘quvchilarni rag‘batlantirish va motivatsiya qilishda muvaffaqiyatli. 65% o‘qituvchilar stressga chidamlilik va emosional barqarorlikni namoyon qiladi. Bu ko‘rsatkichlar shuni tasdiqlaydi ki, XXI asr o‘qituvchisi pedagogik-psixologik salohiyatga ega bo‘lishi, o‘quvchilarning akademik va ijtimoiy rivojlanishini ta’minlay olishi zarur. Shu bilan birga, pedagogik-psixologik kompetensiyalarning yuqori darajasi o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishi va ijobiy o‘quv muhitini yaratishga yordam beradi.

Innovatsion va raqamli kompetensiyalar. 78% o‘qituvchilar raqamli ta’lim platformalari va interaktiv vositalardan foydalangan. 62% o‘qituvchilar innovatsion metodlarni dars jarayonida qo‘llashga tayyor. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamli va innovatsion yondashuvlardan foydalanish o‘qituvchining pedagogik samaradorligini oshiradi, o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va kreativlik ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu natija Hattie (2012) va Karimova (2021) tadqiqotlari bilan uyg‘un keladi.

Muloqot va kommunikativ salohiyat. So‘rov natijalari shuni ko‘rsatdiki: 80% o‘qituvchilar o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqot qiladi. 68% o‘qituvchilar guruh ishlarida va jamoaviy faoliyatda yetakchilik qila oladi. Kommunikativ salohiyat o‘quvchilarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi.

XXI asr o‘qituvchisi pedagogik-psixologik kompetensiyalarga ega bo‘lishi, shu jumladan motivatsion, kommunikativ va innovatsion salohiyatlarni rivojlantirishi zarur. Mahalliy va xorijiy tadqiqotlar bilan solishtirganda, o‘qituvchilarning innovatsion va raqamli kompetensiyalari hali to‘liq rivojlanmagan bo‘lsa-da, pedagogik-psixologik salohiyat yuqori darajada. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilarning individual psixologik xususiyatlarni inobatga olishi va interaktiv metodlardan foydalanishi pedagogik samaradorlikni oshirishda muhimligini ko‘rsatadi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, doimiy malaka oshirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish XXI asr o‘qituvchisining professional barqarorligini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa. XXI asr umumiy o‘rta ta’lim maktab o‘qituvchisi nafaqat bilim uzatuvchi, balki pedagogik-psixologik salohiyatga ega shaxs sifatida faoliyat yuritishi zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘qituvchilarning pedagogik kompetensiyalari (innovatsion metodlar, interaktiv texnologiyalar) o‘quvchilarning akademik rivojlanishi va kreativlik ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Pedagogik-psixologik xususiyatlar: motivatsion salohiyat, kommunikativ qobiliyat, stressga chidamlilik va emosional-intellektual barqarorlik o‘quvchilarning ijtimoiy va akademik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Innovatsion va raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish XXI asr o‘qituvchisining pedagogik samaradorligini oshiradi va individual yondashuvni ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari o‘qituvchilarni doimiy malaka oshirish, pedagogik-psixologik kompetensiyalarni mustahkamlash va zamonaviy

pedagogik texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi. Natijada, XXI asr maktab o‘qituvchisi o‘z pedagogik va psixologik salohiyatini muntazam rivojlantirib borishi, innovatsion yondashuvlardan samarali foydalanishi va o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishi muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. OECD. *Teachers and School Leaders as Lifelong Learners*. Paris: OECD Publishing, 2019.
2. Rahmonova, N. *XXI asr maktab o‘qituvchisining pedagogik kompetensiyalari*. Toshkent, 2019.
3. Xolmurodov, S. *Pedagogik psixologik salohiyat va maktab o‘qituvchisi*. Samarqand, 2020.
4. Karimova, D. *Innovatsion yondashuvlar va XXI asr pedagigi*. Toshkent, 2021.
5. UNESCO. *Teacher Policy Development Guide*. Paris: UNESCO, 2020.
6. Shamsiev, R. *Pedagogik psixologiya va zamonaviy o‘qituvchi*. Toshkent, 2020.